

קל וחומר

וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים. (שמות פרק ו, יב)

הק"ו של משה

אומרים חז"ל (הובא ברש"י) שזה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה. ועי' ברא"ם שמסביר הק"ו, ומה בני ישראל שהוא לטובתם, לא שמעו אלי, פרעה שהוא לרעתו, לא כל שכן. אלא שהק"ו א"כ למה לא השיבו ה' על זה, כמו שהשיבו על טענת "ואני ערל שפתיים", דהיינו במה שאמר "וידבר ה' אל משה ואל אהרן" ופירש רש"י, לפי שאמר משה, "אני ערל שפתיים", צרף לו הקדוש ברוך הוא את אהרן להיות לו לפה ולמליץ. ותי' שכאן ג"כ באמת ענה לו, בזה שכבר כתב למעלה (פסוק ט) "ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה", שזו היא פרכתו של קל וחומר, דאיכא למפרך, מה לישראל שכן היה להם קוצר רוח, ודין היה להם שלא ישמעו, אף על פי שהוא לטובתם, תאמר לפרעה שאין לו קוצר רוח ויש לו לשמוע אף על פי שהוא לרעתו. ומשה רבינו עליו השלום, כשדן הקל וחומר הזה מתחלה לא ידע שהסבה שלא שמעו היה מסבת הקוצר רוח והעבודה הקשה ולכן דן אותו, והכתוב מעיד ואומר שהסבה שלא שמעו היתה מחמת הקוצר רוח, ובזה נפרך הקל וחומר של משה.

ק"ו מהצפרדע

עוד ק"ו מצינו בפרשה (פסחים נג, ב) עוד זו דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לכבשן האש, נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו "ובאו ועלו בביתך ... ובתנוריד ובמשארותיך", אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם, אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה.

גם בזה מצינו פירכא, מטו משמיה דהשאג"א דאיכא למיפרך מה להצפרדע שכן נצטוו, ומובא שהגר"א, כשהיה ילד בן שבע, ניצח את השאג"א שלא נצטוו אלא שיעלו לתנורים ובמטות, א"כ כל אחד היה יכול לומר שחברו הוא זה שיכנס לתנור. וכן מובא בשם הגר"י אייבשיץ.

סברא או מדה בתורה

יש להסתפק בגדר המדה של קל וחומר, האם היא כשאר י"ב מדות שהתורה נדרשת בהן, ואין כאן אלא גזיה"כ, או דילמא שיסוד ק"ו הוא סברא.

והנה עה"פ (ויקרא כג, לג) "דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים לה', דורש בתורת כהנים (פרשת אמור פרשה יב) זה טעון סוכה ואין חג המצות טעון סוכה, והלא דין הוא ומה אם זה שאינו טעון מצה טעון סוכה, חג המצות שהוא טעון מצה, אינו דין שיטעון סוכה, ת"ל "הזה" חג הסוכות, זה חג הסוכות טעון סוכה, ואין חג המצות טעון סוכה.

וכן דורש בתורת כהנים (אמור פרשה ט, ב) לגבי אכילת מצה בחג הסוכות, וז"ל "ובחמשה עשר יום לחודש הזה חג המצות", יום זה טעון מצה ואין חג הסוכות טעון מצה. והלא דין הוא ומה אם זה שאין טעון סוכה טעון מצה, זה שטעון סוכה אינו דין שטעון מצה תלמוד לומר "זה", חג המצות זה טעון מצה, ואין חג הסוכות טעון מצה.

ועי' במשך חכמה (דברים פרק יז, יא) שמוכיח מכאן שאין יסוד הק"ו מסברא, דכאן הרי דבר פשוט הוא שאין השכל מחייב שמשום שבחג הסוכות חייב לאכול בסוכה, שחייב גם לאכול מצה, ומשום שבחג המצות חייב לאכול מצה, אז גם חייב לאכול בסוכה, אלא ע"כ ש"מדה היא בתורה".

עוד רוצה להוכיח כדבריו מההיא דמסכת קידושין (ד, ב) שהגמ' דנה שאשה נקנית בכסף, דמה שפחה שאינה נקנית בביאה נקנית בכסף, זו שנקנית בביאה אינו דין שתקנה בכסף. וכן במסכת דרך ארץ (רבה פרק א) זו שאלה שאל רבי יוסי בן תודאי איש טבריא את רבן גמליאל, מה אשתי שאני מותר בה אני אסור בבתה, אשת איש שאני אסור בה, אינו דין שאהיה אסור בבתה וכו', שאין סברא לומר שבגלל שיש איסור בבתו יהיה אסור בבת אשת איש, וכן אין סברא לומר שמשום ששפחה נקנית בכסף שגם אישה נקנית בכסף, אלא ע"כ אין כאן סברא אלא מדה הי בתורה. וז"ל שם דקל וחומר אין לו מקום בעומק העיון בסברא, שיחוייב ההפכיות לפי משפט הנושאים למבין עומק טעמם, רק הי"ג מדות נמסרו מסיני שבהן ידונו ויקישו וילמדו.

אין למדין ק"ו מדברי סופרים

ועי"ש שמפרש למה אין למדים קל וחומר מדברי סופרים (ידים ג, ב), שהיות ואדם דן ק"ו יתכן טעויות אז הבורא יתברך הבלתי בעל תכלית ידע כי להסיר אופני הטעות אשר יפלו בשכל האדם כאשר לא ידע עומק דעת עליון, גילה יתור או רמז למען לא נבוא לכלל טעויות, וכל מה שאין עליו הוראה בתורה, נלמד בהנך י"ג מידות. אבל בדברי סופרים, אשר שכל האנושי ברוח הקודש השורה עליו, אם כי השיגו האמת, אולם להקיף כל מה שנוכל ללמוד באופנים ענינים זרים ולהסיר הטעויות בתיבה מיותרת או במלה זרה, קשה זה לשכל האנושי התכליתי, לכן אמרו אין דנים קו"ח מדברי סופרים.

[ב]

אין עונשין מן הדין

מעביר כל זרעו למולך

עי' בסמ"ג (לאוין סימן מ) לגבי האיסור של מולך, שמביא דברי הברייתא שאם העביר כל זרעו פטור שנאמר (ויקרא כ, ג) כי מזרעו נתן למולך מקצת זרעו ולא כל זרעו, וכתב שיש טעם בזה לתשובת המינים מפני שבמיתת ב"ד מתכפרין המומתין, וזה עשה כל כך עבירה גדולה שאין הקדוש ברוך הוא רוצה שיהא לו שום כפרה. ומטעם זה נסתפק משה במברך את השם שמא פטור הוא ממיתת ב"ד, (סנהדרין עח, ב) אף על פי שאפילו מקלל אביו ואמו הוא בסקילה החמורה יותר מכל המיתות.

ועי' בביאור המהרש"ל על הסמ"ג שמתקשה בזה שכתב הסמ"ג שיש כאן "תשובה למינים", למה אין זה תשובה אמיתי גם למאמינים. עוד הקשה שהרי הסמ"ג עצמו כתב שזה כוונת משה רבינו ע"ה, במה שהיה מסופק במיתת המקלל.

ותי' המהרש"ל דכבר הקשו המפרשים, למה הסמ"ג הביא הפסוק שמדבר על **עונש** המעביר בנו למולך, "כי מזרעו נתן למולך" (ולא כל זרעו), ואילו הגמ' (סנהדרין סד, ב) מביא הפסוק של **איסור** מולך, וז"ל הגמ' אמר רב אחא בריה דרבא העביר כל זרעו פטור, שנאמר "מזרעך" (לא תתן) ולא כל זרעך, וי"ל דלכן הוי תשובה רק למינים, משום שהסברא לא שייך אלא לגבי חיוב מיתה, אבל לגבי האיסור אין סברא שלא יהיה איסור על כל זרעו, והגמ' הרי מביא הפסוק שמדבר על האזהרה. ולכן הביא הסמ"ג רק הפסוק שדנה על חיוב מיתה, דרק זה הוי תשובה למינים. יוצא שעצם הסברא הוי סברא נכונה, ולכן גם משה רבינו היה דן על סברא זו, אבל לגבי האזהרה אין סברא, ולכן לא הביא הסמ"ג אלא הפסוק של העונש.

אין עונשין מן הדין משום שאין העונש מספיק

המהרש"א (סנהדרין סד, ב) אחרי שהביא דברי הסמ"ג כתב שמזה נראה לתת טעם הא דאמרינן בכל

דוכתא דאין עונשין מן הדין, אף על גב דק"ו מדה היא בתורה, מכל מקום אין לדון כן לענין עונש, דאימא זה שעשה עבירה החמורה מזו אינו מתכפר בעונש המפורש בקלה ממנה, היינו שהסיבה שאי אפשר לענוש מכח ק"ו הוא, שאע"פ שזה יותר חמור, אולי היא הנותנת, בגלל שהיא יותר חמור, אין העונש של העבירה הקלה מספיק להעבירה היותר חמור.

מדה היא בתורה

ע"י בהשגות הרמב"ן לספר המצוות (שורש ב) שדן נגד מה שכתב הרמב"ם, שאין לכלול במנין המצוות דברים הנלמדים בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם. הרמב"ן מוכיח באריכות שכל הנלמד לחכמים בי"ג מדות מן תורה הוא. וכ' הרמב"ן וז"ל אבל יש עם המדות האלו תנאים, ותנאי הג"ש כמו שהזכרנו שאין אדם דן ג"ש מעצמו, אא"כ למדה מרבו. אבל אחר שלמדו אותה, הרי היא כגוף תורה לכל דבר. ותנאי הקל וחומר שאין עונשין בו לא מלקות ולא מיתת בית דין, והצריכו בזה מדרש מן הכתוב כמו שהוא מבואר בגמרא מכות (ה, ב) ואלמלא כן היו עונשין ומיתין בו. ועי"ש שג"כ מזכיר שגם בהיקש יש תנאים, כגון הא דדבר שלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש. הרי לן בדברי הרמב"ן שאין כאן אלא פרט בלימוד של ק"ו, כמו שיש פרטים בכל אחד מי"ג המדות.

שוא ימצא פירכא

עוד סברא מצינו באחרונים, והוא מש"כ בספר קרבן אהרן על התורת כהנים, (בקונטרס מדת אהרן מדת ק"ו החלק הי"ג) שהטעם שאין עונשין מן הדין הוא משום שק"ו הוא דבר שכלי, ואולי ימצא פירכא על הק"ו, ולכן מ"ספק" א"א לתת עונש.

"בכלל מאתיים מנה"

הגמ' במסכת מכות (ה, ב) מביא מקור להכלל שאין עונשין מן הדין מהא דתניא "איש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו" (ויקרא כ), אין לי אלא בת אביו שלא בת אמו ובת אמו שלא בת אביו, בת אמו ובת אביו מנין, ת"ל "ערות אחותו גילה". עד שלא יאמר יש לי בדין, אם ענש על בת אביו שלא בת אמו ובת אמו שלא בת אביו ובת אמו לא כל שכן, הא למדת שאין עונשין מן הדין.

והק' המפרשים הרי כאן אין זה ק"ו רגיל, אלא יש כאן "בכלל מאתיים מנה", היינו שאחותו שהיא בת אביו ובת אמו, הוי ג"כ אחותו בת אביו, אז מה הה"א שיפטור, הרי זה שהיא גם אחותו בת אמו אינו מגרע מה שהיא אחותו בת אביו, אז חייב מטעם אחותו בת אביו.

אבל לפי דברי המהרש"א יש ליישב, דבזה שהיא גם אחותו בת אמו, אז העבירה היא יותר חמור א"כ ה"א שיהיה פטור מן העונש, משום שאין בהעונש מספיק לכפר על חטאו.

ושמעתי בשם הגרנ"ט לחדש שהיכא שהיא אחותו בת אביו ובת אמו, אז היא נחשבת לערוה חדשה שהיא אחותו משני צדדים, ולא אמרינן שהיא כאילו שני אחיות, אחותו בת אביו ואחותו בת אמו, א"כ לא הוי "בכלל מאתיים מנה".

בן סורר ומורה ורודף

בספר בית האוצר מהגר"י ענגיל (מערכת א' כלל נו, ו) שהק' על המהרש"א מסוגיא דרודף, (סנהדרין עג, א) שהגמ' דנה מנין שמותר להרוג מי שרודף אחר חבירו להרגו, וז"ל הגמ' ואלא ניתן להצילו בנפשו מנלן, אתיא בקל וחומר מנערה המאורסה, מה נערה המאורסה שלא בא אלא לפוגמה אמרה תורה ניתן להצילה בנפשו, רודף אחר חבירו להרגו על אחת כמה וכמה. ומקשה הגמ', וכי עונשין מן הדין. אז שואל הגר"י ענגיל דתינח לפי ביאור של הקרבן אהרן ניחא למה שייך הכלל של אין עונשין מן הדין ברודף, שאם יש חשש שימצא פירכא א"א להרגו, אבל לפי המהרש"א שהטעם הוא שאולי

העונש אינו מספיק כאן הרי אין כאן ענין של עונש, אלא הצלת הנרדף מהרודף, (שהרי עדיין לא הרג הנרדף, ועל מחשבה ורצון רציחה ליכא עונש מיתה), א"כ לא שייך לדון מטעם אין עונשין מה"ד.

ק"ו להקל

ועי' בספר שושנת העמקים לבעל פרמ"ג (כלל א) שכתב ששאל אותו משכיל אחד, לדבריו שכתב בג"ו שאין עונשין מה"ד מטעם ספק, א"כ איך אפשר לעשות ק"ו להקל, שאם תמיד אחרי שדרשו ק"ו נשארין בספק אולי יש פירכא, אז תינח שיכול להחמיר ע"י ק"ו אבל איך יכול להקל. ותי' לו שאולי תלוי באמת במחלוקת הראשונים האם ספק דאורייתא לחומרא מן התורה, או שמן התורה ספק לקולא ורק מדרבנן הדין הוא לחומרא, וזהו שיטת הרמב"ם, אז לדבריו ניהא. ועדיין צ"ע.

שו"מ בספר בית האוצר (מע' א' נו, ז) שקושיית המשכיל כבר נשאל ע"י הספר לב שמח, (על סה"מ שורש ב) שדן על הגמ' בפסחים (סו, א) שהלל הזקן דן עם בני בתירא לגבי קרבן פסח שדוחה שבת, שאפשר ללמוד מק"ו ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת פסח שענוש כרת אינו דין שדוחה את השבת, (מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם), והק' א"כ על הרמב"ן אם אין עונשין מה"ד, כ"ש שא"א לחלל שבת מכח ק"ו. אבל לכאורה דבריו תמוהים שלפי הרמב"ן ש"מידה היא בתורה" ליכא קושיא כלל, (כמבואר לקמן), שרק לגבי עונשין התקבל שאין בכח הק"ו לחייב, אבל לגבי דחיית שבת הוי הק"ו בתוקפו. ותמה עליו בבית האוצר מהא דיומא (פה, ב) שלומדים שפיקוח נפש דוחה שבת מק"ו.

אדם דן ק"ו לעצמו

ועי' רש"י למסכת סנהדרין (עג, א) שכתב שכל היקש וגזירה שוה המופנת הרי הוא כמפורש במקרא ועונשין ממנו, לפי שלא ניתנה למדרש מעצמו, אבל מקל וחומר, **שאדם דן קל וחומר מעצמו אף על פי שלא קבלו מרבו**, אין עונשין ממנו. הפרמ"ג (שושנת העמקים א) רצה להוכיח מרש"י כשיטת הקרבן אהרן, היינו שמשום שאפשר לדון הק"ו מעצמו יש חשש שמא ימצא פירכא. אבל מדקדוק לשון רש"י לא משמע כן, אלא שהיקש וגזירה שוה היות ואינו דן לעצמו, א"כ הוי **כמפורש בקרא**, היינו משום דכך התקבל הדין מסיני, שזה הפשט בפסוק, אבל ק"ו שאדם דן לעצמו, א"כ מקרי אינו מפורש בקרא, שהרי הוא זה שחידש הדרשא בעצמו, ולכן אין עונשין.

האם אדם דן היקש לעצמו

בעיקר דברי רש"י שאין אדם דן היקש לעצמו, עי' בזה ברש"י למסכת סוכה (לא, א ד"ה לא מקשינן) שכתב שלא ניתן לדרוש מעצמו מכל שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן אלא קל וחומר. אבל תוס' שם תמהים עליו, משום דאפילו סמוכין, דהיינו שני מקראות הסמוכין זה לזה ניתנו לידרש מן התורה, כדאמרן בריש יבמות (ד, א) סמוכין מן התורה מנין, שנאמר סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר, כל שכן היקישא דהיינו שני דברים המוקשים בפסוק אחד. ואפילו לר' יהודה דלא דריש סמוכין אלא היכא דמוכח ומופנה, כדאמרינן התם מ"מ בהיקישא מודה, **אלא כל המדות אדם דן מעצמו חוץ מגזרה שוה דאין דן אלא אם כן למדה מרב**.

העברת ד' אמות ברה"ר

והנה בגמרא ריש פרק הזורק (צו, ב) שקיל וטרי גבי זורק ד' אמות ברה"ר מנלן דחייב, יעו"ש כל הסוגיא עד דמסיק "אלא כל ד' אמות ברה"ר גמרא גמיר לה". וכתב הבעל המאור שם, "וכוליהו תולדות (דהוצאה) דרה"י לרה"ר נינהו, לפי שארבע אמות של אדם בכל מקום קונות לו וכרשותו דמיין, וכשמוציא חוצה להן בזורק או במעביר, כמוציא מרה"י לרה"ר דמי".

פחות פחות מד"א

הריטב"א מסביר בזה למה לא אסרו העברת ב' אמות כמו שאסרו חצי שיעור בכל התורה, דכאן אם העביר רק ב' אמות חסר בעצם מהות המלאכה, דהיינו "הוצאה מרשותו", משא"כ בחצי שיעור שמצד עצם האיסור אין חסרון, רק מצד השיעור בזה נאסר.

ובחי' הר"ן ובחי' הריטב"א הוסיפו, שבהכי ניחא דלא נפיש טפי מל"ט מלאכות, דהעברת ד"א הוי בכלל הוצאה ואינו אב לעצמה. ועוד דקיי"ל אין עונשין מן הדין, וה"נ אין עונשין מהלל"מ, ואי אין העברה בכלל הוצאה אלא הוא מלאכה באפי נפשה, שנלמד מהלל"מ איך ענשין עלה עי"ש.

הרי לן שהרחיבו הכלל דאין עונשין מן הדין לכלול ג"כ הלל"מ, ואם כסברת המהרש"א או הקרבן אהרן, א"א לדמות ק"ו להלל"מ, שרק בק"ו שייך פירכא, ורק בק"ו יש סברא לומר שאולי אין העונש מספיק. אבל לפי מה שכתבנו בדעת רש"י ניחא, דתלוי בזה שאינו מפורש בקרא, א"כ הלל"מ ג"כ הוי כמו ק"ו, משום שאינו קשור כלל למה שכתוב בתורה.

עונש ממון מן הדין

התוספות ריש מסכת בבא קמא (ב, א) כתבו שיש מחלוקת בין המכילתא לתלמוד בבלי, האם עונשין ממון מן הדין. וז"ל וקצת קשה, דמשמע דעונשין ממון מן הדין, ובמכלתין תניא כי יפתח וכי יכרה, אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן, אלא ללמדך שאין עונשין ממון מן הדין. ועי' בחידושי הרשב"א (ב, ב) שכתב דלא אמרו כן אלא בנוקי בור, מפני שהוא חדוש לפי שאין דרכו לילך ולהזיק, ועוד שאינו שלו ואפ"ה עשאו הכתוב כאילו הוא שלו, ועוד שהניזק בא לרשותו של מזיק דהיינו חלל הבור, ואין עונשין מדין כזה שאין לך בו אלא חדושו, אבל שאר נזיקין שממונו הולך ומזיק עונשין בהן מן הדין. ומיהו (אומר תוס') בפרק הפרה (לקמן מט, ב) דריש ליה (דכי יפתח) לדרשה אחרינא, שעל עסקי פתיחה וכרייה באה לו, או להביא כורה אחר כורה שסילק מעשה ראשון. וצ"ב במה נחלקו הבבלי והמכילתא.

ועי' בספר לקח טוב מהגר"י ענגיל (כלל ב) שרוצה לתלות השאלה בטעמים הנ"ל, דאם נאמר כדברי הקרבן אהרן, שאין עונשין משום חשש פירכא, אז גם בעונש ממון אין עונשין מן הדין, דמספק א"א להוציא ממנו ממון. אבל אם נאמר כדברי המהרש"א שהטעם שאין עונשין הוא משום דדילמא אין העונש מספיק בשביל העבירה, אז פשוט שזה לא שייך בממון, א' שאין חיוב ממון מדין כפרה, אלא חיוב בעלמא, ב' שאף אם נאמר שיש כאן משום כפרה, אבל לפחות שישלם סכום הקטן, אפילו אם לא יושלם כפרתו עי"ז, (דבריו צ"ב), ועוד למה שהניזק יפסיד. עוד כתב שם שלפי הטעם של "מדה היא בתורה" ג"כ מסתבר שלא נאמר אלא לגבי עונשי הגוף ולא עונש ממון. (וכן מדויק לשון הרמב"ן שהבאנו לעיל, שאין עונשין בו לא מלקות ולא מיתת בית דין, משמע שטעם הנ"ל לא שייך אלא על עונשי הגוף.)

אבל עי' בקרבן אהרן בפנים שכתב להדיא שאין עונשין ממון מן הדין, עי"ש שמוכיח את זה מהא דשן ורגל נלמד אחד מחבריה לשלם, ומסביר וז"ל והטעם בזה ההבדל הנה הוא מפני שכאשר נלמד ק"ו לאסור או להחמיר על דבר, כל עצמו של ק"ו בא ללמד האיסור ואנו ברצונינו ללמוד העונש מן האיסור לזה לא יספיק ק"ו, אמנם בק"ו של חיוב ממון, כל עצמו של ק"ו הוא לחייב הממון, ואם לא ישלם מה הועיל הק"ו. הרי לנו בקרבן אהרן עצמו עוד סברא למה אין עונשין מן הדין, והיינו שאין בכח ק"ו אלא לחדש דרגא אחד, דהיינו לאסור ולא לענוש, אבל לגבי ממון אין כאן אלא חיוב הממון ולא איסור.

בהמה שחסר שני סימנים

ועי' בספר שושנת העמקים (כלל א') שמביא מה שכתב הקרבן אהרן עצמו בפרשת שמיני, לבאר בזה דברי המ"מ (מאכ"א ב, א), דהנה הרמב"ם כתב שם וז"ל מכלל שנאמר וכל בהמה מפרסת פרסה ושוסעת שסע שתי פרסות מעלת גרה, שומע אני שכל שאינה מעלת גרה ומפרסת פרסה אסורה, ולא הבא מכלל עשה עשה הוא. ובגמל ובחזיר ובארנבת ובשפן נאמר את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה וגו', הרי למדת שהן בלא תעשה ואף על פי שיש בהן סימן אחד, וכל שכן שאר בהמה טמאה וחיה טמאה שאין בה סימן כלל שאיסור אכילתם בלא תעשה יתר על עשה הבא מכלל אותה תאכלו. וק' הרי אין עונשין מן הדין, ותי' המ"מ לפי שאלו כבר נאסרו בלאו הבא מכלל עשה מן התורה, ולכן אפשר ללאו שלהן לבא מק"ו, ושפיר נענשין. לכאורה דבריו סתומים, דסוף כל סוף לא כתוב עונש. אבל להנ"ל ניחא, שאין כח בק"ו להעלות ב' מדרגות, וכאן שהאיסור כבר נלמד מלאו הבא מכלל עשה, אז אין הק"ו מוסיף אלא העונש.

סימני טהרה "סיבה" או "סימן"

ולגבי עיקר קושיית המ"מ דנימא אין עונשין מה"ד יש להעיר שכאן הרי הוי בכלל מאתיים מנה. ונראה בזה, דהנה יש לחקור אם הסימני טהרה הויין סימנא וגילויא בעלמא על טהרה, דהיינו שבהמות אלו שיש להם סימני טהרה אלו הם שהתורה התירה, והבהמות שחסרים הסימנים גילתה לנו התורה שהם אסורים. או"ד שסימני טהרה הם הסיבה להיתר אכילה, דהיינו שהסיבה שמתיר בהמות אלו לאכילה הוא זה שהם מעלה גרה ומפריסי פרסה, והסיבה שאלו שחסרים הסימנים שהם אסורים הוא זה שאין להם הסימנים. ומעתה נראה, דאי הוו סיבה לטהרה אזי מסתברא לומר שבהמות שאין להן שום סימן, נהי שיש ללמדם בק"ו מאותן שיש להן סימן אחד, סוכ"ס הרי אינם ממש אותו חפצא ולעולם חשיבי חפצא אחרת, דבזה שחסר לבהמה ב' סימנים יתכן דהוי חפצא דאיסורא אחרת לגמרי, וכמו באחותו מאביו ואמו דא"א ללמוד מאחותו מאביו או מאמו, ולא אמרינן דהוי "בכלל מאתיים מנה" דהרי אחותו מאביו ואמו הוי ג"כ אחותו מאביו, וצ"ל כמו שהבאנו לעיל מהגרנ"ט דאחותו מאביו ואמו הוי ערוה אחרת מאחותו מאביו או מאמו לבד, וה"נ י"ל דבהמה שחסר ב' סימנים הוי חפצא דאיסור אחרת מבהמה שאינו חסר אלא סימן אחד. ולכן בלי ק"ו א"א ללמוד שאסור, וממילא אמרינן אין עונשין מן הדין.

אכן אי נימא שאינן אלא סימנא וגילויא על הטהרה או על הטומאה, אזי מסתבר שאיכא למילף שאר בהמות טמאות שאין להן שום סימן מאותן שיש להן סימן אחד, כי יש לנו גילוי שהבהמה הזו טמאה מזה שחסר לה סימן אחד, ומה שחסר לה עוד סימן לא מעלה ולא מוריד, דסוכ"ס מזה שחסר לה סימן אחד אני יודע שאין זה בהמה שהתירה התורה, ולא שייך בזה כלל דאין עונשין מן הדין.

גדר חיוב תשלומין של שומר

עי' בחידושי הגרנ"ט (סי' קטו) שהק' מהא דאמרינן (ב"מ צה, א) ששואל חייב בגניבה ואבידה בק"ו משומר שכר, וק' הרי אין עונשין מן הדין. ותי' דשם אין הלימוד על התשלומין, אלא על החיוב שמירה, והחיוב ממון היכא שלא שמר, הוא רק תוצאה מזה שפשע בשמירתו. (כעין זה כתב הלקח טוב לגבי הלימוד שאשה נקנית בכסף, אע"פ שנוגע לעונש ואין עונשין מן הדין, אלא שהק"ו רק מלמד שהיא מקודשת, והעונש כשזינתה אינו אלא דבר ממילא).

אבל זה תלוי בגדר החיוב של שומרים, האם החיוב הוא בגלל שפשע בשמירתו, וממילא הוי כאילו הוא גרם ההיזק להפקדון, או דילמא שהחיוב הוא חיוב אחריות בעלמא, שהשומרים השונים יש להם חיובי אחריות שונים, אבל אין זה משום שפשע בשמירתו.

וידועים הם דברי הרמב"ם שפסק שמי שהיה שומר על קרקע חייב "שפשיעה מטעם מזיק", (אע"פ

שקרקע נתמעט מפרשת השומרים, ומסבירים האחרונים שהגדר הוא שהחוב הוא משום שלא שמר כראוי, אבל שאר חיובי שומרים אינן אלא חיוב אחריות. עוד יש להעיר מהא דנחלקו הש"ך ונתייה"מ בפטור בעליו עמו האם הוא פטור שחיוב שמירה או פטור בתשלומין ואכמ"ל.

חיוב ממון המזיק אי שמירה או חיוב על ממון

בריש מסכת ב"ק דנו האחרונים באריכות גדול לבאר גדר חיוב ממון המזיק, האם הגדר הוא שיש עליו חיוב לשמור ממון, ואם לא שמרו ויצא והזיק חייב משום שהוא גרם ההיזק בזה שלא שמרו כראוי, או דילמא שהגדר הוא שחייב על מעשה ממון, והא דאם שמרו פטור אינו אלא משום דאז הוא אנוס.

ולפי"ז י"ל דבהכי פליגי הבבלי והמכילתא, שהבבלי סובר שהחיוב הוא מטעם זה שלא שמר שורו כראוי, א"כ לא שייך לומר אין עונשין מן הדין, שמה שנלמד מק"ו הוא החיוב שמירה, והחיוב ממון אינו אלא תוצאה, אבל המכילתא סובר שגדר החיוב הוא ממון שהזיק, א"כ החיוב הוא על עצם ההיזק, אז שייך לומר אין עונשין ממון מן הדין.

עונשין מן הדין בב"נ

דנו האחרונים האם קיים הכלל של אין עונשין מן הדין בב"נ. הפרמ"ג (תיבת גומא פרשת מקץ ופרשת דברים) רצה לומר שתלוי בטעמים הנ"ל, שאם כדברי הקרבן אהרן אז גם בב"נ אין עונשין מן הדין, שהרי קיים חשש שימצאו פירכא על הק"ו, אבל לפי טעם המהרש"א י"ל דלא שייך אלא לגבי ישראל, שהרי כתוב בגמ' שאע"פ שאין עונשין מן הדין איסורא מיהא איכא, א"כ שאצל ב"נ הכלל היא שאזהרתן זו היא מיתתן אז חייבים אפילו מחמת ק"ו לבד.

ועי' בספר פרשת דרכים (דרוש עשירי) שהקשה על הא דאמרין (ב"ק לח, א) "ויאמר ה' אל משה אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה", וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות, אלא נשא משה קל וחומר בעצמו, אמר ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם, מואבים עצמם לא כל שכן, אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעת, שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית, וכו'. וקשה דלו יהי שהמואבים היו חייבים מיתה בידי אדם מכח קל וחומר, מכל מקום מה עלה בדעתו של משה לעשות מלחמה מכח קל וחומר, והא קיימא לן דאין עונשין מן הדין.

ותי' אולי דזאת האגדה ס"ל כר' שמעון בן יוחאי דאית ליה דעונשין מן הדין, וכדאיתא בפרק בן סורר (עד, א). אי נמי, אפשר דלא נאמר כלל זה דאין עונשין מן הדין אלא בישראל, אבל בבני נח עונשין מן הדין, שהרי מצינו כמה חילוקים בין ישראל לבני נח.

אמנם בספר יד רמ"ה (סנהדרין נז, א) כתב להדיא שאצל ב"נ לא קיים הכלל של אין עונשין מה"ד, וז"ל ואפילו למ"ד מולך לאו ע"ז הוא, אתיא ע"ז מיניה בקל וחומר, דגבי ב"נ עונשין מן הדין.